

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ

Ενότητα 7: Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις του ανδρισμού

Βενετία Καντσά

Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- ▶ Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- ▶ Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Στόχοι ενότητας

- ▶ Στόχος της ενότητας είναι η γνωριμία με το ανθρωπολογικό ενδιαφέρον για τη μελέτη των ανδρών όχι ως άφυλων οντοτήτων αλλά ως έμφυλων υποκειμένων.

Περιγραφή ενότητας

- Εισαγωγικά
- Μελέτες του ανδρισμού
- Ανθρωπολογία του ανδρισμού
- Βιβλιογραφία της ενότητας

Εισαγωγικά

Εισαγωγικά

- ▶ Όπως είδαμε σε προηγούμενες ενότητες σε λιγότερο από δέκα χρόνια από την εποχή της αρχικής συγκρότησής της η ανθρωπολογία των γυναικών έγινε αντικείμενο κριτικών, πολλές από τις οποίες διατύπωσαν ή συμμερίστηκαν οι ίδιες οι πρωτεργάτριές της.
- ▶ Η σημαντικότερη ίσως από αυτές τις αναθεωρήσεις συνίσταται στην παραδοχή ότι οι τρόποι με τους οποίους τα φύλα συγκροτούνται και ορίζονται πολιτισμικά είναι συγχρονικά και διαχρονικά τόσο ποικιλόμορφοι, ώστε δεν επιτρέπουν την ομαδοποίηση των ανδρών και των γυναικών σε δύο ομοιογενείς, σταθερές κατηγορίες.
- ▶ Επιπλέον, το φύλο παύει να αφορά κυρίως ή μόνο τις γυναίκες. Προσλαμβάνεται ως μια κοινωνική κατασκευή, η οποία αποτελεί μια από τις διαστάσεις της αναγκαστικά πολυσχιδούς, συγκυριακά συγκροτούμενης και διαρκώς ανα-συγκροτούμενης ταυτότητας όλων των ανθρώπων. Η διάσταση αυτή διαπλέκεται με άλλες, που απορρέουν από την ηλικία, την κοινωνική τάξη, τη σεξουαλική προτίμηση, την εντοπιότητα κ.ά.
- ▶ Ακόμα, η έννοια του φύλου δεν αναφέρεται αποκλειστικά ή κυρίως σε ένα ανθρωπολογικό αντικείμενο, τους άνδρες και τις γυναίκες, αλλά περισσότερο αποτελεί μια σκοπιά ή ένα πρίσμα μέσα από το οποίο μπορεί κανείς να εξετάσει ποικίλα πολιτισμικά φαινόμενα (π.χ. η συμμετοχή των γυναικών και των ανδρών σε θρησκευτικές τελετουργίες ή ανταλλαγές αγαθών αποτελεί ένα πρίσμα μέσα από το οποίο μπορεί να εξετάσει κανείς θρησκευτικά ή οικονομικά φαινόμενα). Επιπλέον όμως, τα ίδια τα πολιτισμικά φαινόμενα φαίνεται να έχουν έναν έμφυλο χαρακτήρα –ιδέες, αξίες, έννοιες, αντικείμενα.

Μελέτες του ανδρισμού

- ▶ Ωστόσο, αν και το φύλο κατανοήθηκε ως σχεσιακή κατηγορία ήδη από τη δεκαετία του 1980, οι άνδρες θεωρητικά μόνο συμπεριλαμβάνονταν στις μελέτες, κι αυτό ως μονολιθική κατηγορία, αντιθετική και αντιπαρατιθέμενη νοητικά προς τις γυναίκες.
- ▶ Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 ορισμένοι είχαν ξεκινήσει τον δικό τους ομόφυλο διάλογο για τους άνδρες και τον ανδρισμό που αγνοούσε τον προβληματισμό των γυναικών και πραγματευόταν κι αυτός τις γυναίκες ως εναία κατηγορία, αντιθετική και αντιπαρατιθεμένη προς τους άνδρες.
- ▶ Δεν είναι τυχαίο ότι στις μελέτες των ανδρών για τον «ανδρισμό» οι αναφορές στη φεμινιστική βιβλιογραφία είναι ελάχιστες
- ▶ Οι μελέτες του ανδρισμού εμφανίστηκαν κυρίως στις περιοχές όπου με βάση τις αναλύσεις και τις εννοιολογήσεις της δεκαετίας του 1970, η διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών, η ανδρική κυριαρχία και η γυναικεία υποτέλεια φαινόταν ιδιαίτερα τονισμένη και αντικατροπτιζόταν σε ένα κάθετο διαχωρισμό των φύλων στο χώρο, καθώς και σε άλλες πρακτικές αποκλεισμού των γυναικών από τη κοινωνική και πολιτική ζωή. [Αστρινάκη 2011]

Οι μελέτες αυτές εμφανίστηκαν

- ▶ στη περιοχή της Μεσογείου (Stanley Brandes 1980, Michael Herzfeld 1985, 1992)
- ▶ και στη Παπούα Νέα Γουϊνέα (Gilbert Herdt 1981, 1982, 1984)

ως μετεξέλιξη προγενέστερων προσεγγίσεων: της «τιμής και της «ντροπής» και του «σεξουαλικού ανταγωνισμού» αντίστοιχα.

Όπως αναφέραμε και προηγουμένως, παρόλο, που από τη δεκαετία του 1980 και μετά άρχισαν να μελετώνται συστηματικά οι άνδρες ως έμφυλα υποκείμενα ωστόσο δε υιοθετήθηκε η φεμινιστική συμβολή.

Γιατί το ζήτημα δεν ήταν να περιγράψει κανείς «τι κάνουν οι άνδρες» αλλά να κατανοήσει την αμφίσημη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στις πολλαπλές έμφυλες διαφορές κι ομοιότητες, ισότητες και ανισότητες.

Ανθρωπολογία του ανδρισμού

Ανθρωπολογία του ανδρισμού

Ο Matthew Gutmann 1997 στο άρθρο του «Trafficking in men: the anthropology of masculinity» αναφέρει ότι: η ανθρωπολογία του ανδρισμού είναι η ανάλυση των ανδρών ως έμφυλα υποκειμένα και υποκείμενα που παράγουν το φύλο.

Η τρόπος ανάλυσης διαφοροποιείται, ωστόσο, ιστορικά και αναφορικά με τις θεωρητικές επιδράσεις και τα εθνογραφικά ενδιαφέροντα.

Υπάρχουν 4 τουλάχιστον τρόποι που οι ανθρωπολόγοι ορίζουν και χρησιμοποιούν την έννοια της αρρενωπότητας, και τις σχετικές έννοιες της ανδρικής ταυτότητας, του ανδρισμού, των ανδρικών ρόλων:

- ▶ α) αυτό που οι άνδρες σκέφτονται και κάνουν
- ▶ β) αυτό που οι άνδρες σκέφτονται και κάνουν για να είναι άνδρες
- ▶ γ) ορισμένοι άνδρες θεωρούνται πιο άνδρες από τους άλλους
- ▶ δ) μια τέταρτη προσέγγιση δίνει έμφαση στις αρσενικές-θηλυκές σχέσεις / η αρρενωπότητα είναι οτιδήποτε δεν είναι οι γυναίκες

- ▶ Στην ανθρωπολογική βιβλιογραφία έχει δοθεί μεγάλη έμφαση στο πως οι άνδρες σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια επιτελούν τον ανδρισμό τους π.χ. ο Michael Herzfeld κάνει τη διάκριση ανάμεσα σε «να είσαι ένας καλός άνδρας» και «να είσαι καλός στο να είσαι άνδρας». Ο Gilbert Herdt, από την άλλη, προσπαθεί να αναπαραστήσει πως «οι άνδρες αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως αρσενικά υποκείμενα, τις τελετουργίες τους, τον κόσμο τους ...»
- ▶ Σε σχέση με τα διαφορετικά εννοιολογικά πλαίσια δύο διακριτές θεματικές προσεγγίσεις είναι εμφανείς στην μελέτη της αρρενωπότητας: ορισμένες μελέτες ασχολούνται με γεγονότα όπου μετέχουν μόνο άνδρες (τελετές μύησης, σεξουαλικές πρακτικές, οργανώσεις), ενώ άλλες εμπεριέχουν και τις γυναίκες στα πλαίσια μιας ευρύτερης μελέτης για τον ανδρισμό και της αρρενωπότητας. Χαρακτηριστική της πρώτης είναι η μελέτη του David Gilmore (1990). Ο Gilmore εισηγείται ένα αρχετυπικό πρότυπο του ανδρισμού που υπάρχει διαπολιτισμικά και πέρα από τις ιστορικές περιόδους. Η δεύτερη ασχολείται με την αμφίσημη και ρευστή φύση της αρρενωπότητας σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια.

Οι άνδρες στην ανθρωπολογία ιστορικά

- ▶ Για πολλές δεκαετίες οι άνδρες κατανοήθηκαν ως μη χαρακτηρισμένη κατηγορία (η δουλειά της Margaret Mead που έγραψε για τον αμφίσημο και αντιφατικό χαρακτήρα του φύλου αποτελεί μεμονωμένη εξαίρεση).
- ▶ Μετά τον πόλεμο και τη δεκαετία του 1950 εμφανίζονται ορισμένες μελέτες που αφορούσαν τελετές μύησης, αλλά ποτέ η έννοια του ανδρισμού ή της αρρενωπότητας δεν μπήκε στο στόχαστρο. Ο ίδιος ο Levi-Strauss δεν αναφέρει λέξεις όπως θηλυκότητα, αρρενωπότητα κ.λ.π. και ήταν μέσα από την επίδραση της φεμινιστικής ανθρωπολογίας που τέθηκαν παρόμοιοι προβληματισμοί.

Οι πολιτικές οικονομίες του ανδρισμού

- ▶ Από τη δεκαετία του 1980 και μετά εμφανίστηκαν πολλές εθνογραφίες σχετικά με την αρρενωπότητα, σε ιστορικά συμφραζόμενα και σε συγκεκριμένα πολιτισμικά πλαίσια. Οι μελέτες αυτές αφορούν κυρίως:
- ▶ **Πολιτισμικές περιοχές και ερωτήσεις ορίων:** η μελέτη της αρρενωπότητας συνδέθηκε συχνά με τη μελέτη συγκεκριμένων πολιτισμικών περιοχών. π.χ. για την περιοχή της λεκάνης της μεσογείου ο Gilmore ισχυρίζεται ότι ισχύουν τρεις ηθικές αρχές: να γονιμοποιήσεις τη γυναίκα του / να αφήσει απογόνους / να προστατέψεις την οικογένεια [σε αντίθεση άλλοι ερευνητές, ανάμεσά τους και η Strathern ισχυρίστηκαν ότι αυτές οι απόψεις είναι υπερβολικές και δεν οδηγούν πουθενά].
- ▶ **Έμφυλη διαφοροποίηση της εργασίας:** Συχνά οι ερευνητές απέδωσαν τις έμφυλες διαφοροποιήσεις στην εργασία στα χαρακτηριστικά συγκεκριμένων πολιτισμικών περιοχών (π.χ. η Carol Delaney Τουρκία αποδίδει την έμφυλη διαφοροποίηση σε θεολογικές αντιλήψεις περί ανισότητας ανδρών και γυναικών στη συγκεκριμένη περιοχή).

Οικογένεια και φιλία

- ▶ Με αναφορά στις οικογενειακές και φιλικές σχέσεις τρεις είναι οι χώροι που συγκέντρωσαν το ενδιαφέρον των ερευνητών:
- ▶ **Ο Γάμος:** Σε αντίθεση με τη θέση του Claude Levi-Strauss ότι οι άνδρες ανταλλάσσουν γυναίκες, άλλοι ανθρωπολόγοι, όπως ο Michael Peletz ισχυρίστηκαν ότι με αναφορά σε εθνογραφικά δεδομένα συχνά οι άνδρες ανταλλάσσονται από τις γυναίκες και όχι από άλλους άνδρες και ότι εκείνο που έχει η σημασία είναι το περιεχόμενο και οι στρατηγικές της ανταλλαγής.
- ▶ **Γονεϊκότητα – πατρότητα:** Πολλαπλά εθνογραφικά δεδομένα καταγράφουν την ποικιλία της πατρικής εμπειρίας. Για παράδειγμα, στην Ιρλανδία τη δεκαετία του 1970 η Nancy Scheper-Hughes έδειξε ότι οι άνδρες κοινωνικοποιούνται με τέτοιο τρόπο που να αισθάνονται ιδιαίτερα αδέξιοι, ενώ σε μεταγενέστερη δουλειά της στη Βραζιλία έδειξε ότι πατέρες είναι εκείνοι που δίνουν στο παιδί τη σκόνη γάλακτος. Αντίστοιχα, άλλες μελέτες στο Μεξικό (Taggart 1992) έδειξαν ότι μέχρι πρόσφατα τα παιδιά κοιμόντουσαν συνήθως με τον πατέρα τους και όχι με τη μητέρα τους, ενώ στου Πυγμαίους οι πατέρες περνούνε τη μισή τους μέρα με τα παιδιά και τα αγκαλιάζουν με μεγαλύτερη συχνότητα από ότι οι μητέρες κ.λ.π.
- ▶ **Ανδρική φιλία:** Οι μελέτες ομοκοινωνικότητας επικεντρώθηκαν σε μυστικές εταιρείες ανδρών, καφενεία, συμποσιασμός, ανεργία, σπορ. Ένα κεντρικό θέμα στη συζήτηση για την ανδρική φιλία είναι το «ανδρικό δέσιμο» («male bonding»), δηλαδή, η ανάγκη των ανδρών να σχηματίσουν δεσμούς από όπου θα απουσιάζουν οι γυναίκες.

Με αναφορά στο σώμα τα θέματα που απασχόλησαν τους εθνογράφους αφορούν σε:

- ▶ Σωματικές σχέσεις: σεξουαλικές σχέσεις, επιθυμίες και φαντασίες μεταξύ ανδρών (Lancaster, Parker, Newton, Carrier)
- ▶ Διαφοροποιήσεις: Two-spirit people – Hijras, Zuni 'man-woman', Native american berdache, Cross-dressers
- ▶ Σωματική επιθυμία: ενεργητική σεξουαλική επιθυμία των ανδρών (αν και δεν υπάρχουν πολλές εθνογραφίες που να ισχυρίζονται ότι οι άνδρες εξισώνουν τον ανδρισμός τους με τα γεννητικά τους όργανα, ωστόσο πολλές μελέτες υπονοούν ότι είναι το αγαπημένο τους σημείο αναφοράς)

- ▶ Στο κέντρο του ενδιαφέροντος βρίσκονται εδώ ερωτήσεις αν, πως, γιατί η έμφυλη ανισότητα μπορεί να χαρακτηρίζει τις σχέσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών και ανάμεσα σε διαφορετικούς άνδρες σε διαφορετικές ιστορικές και πολιτισμικές καταστάσεις. Για αρκετούς μελετητές σε πολλούς, αν όχι σε όλους τους πολιτισμούς, οι άνδρες «γίνονται» ενώ οι γυναίκες «γεννιούνται» και για αυτό οι άνδρες θα πρέπει συνεχώς να φτιάχνουν τους εαυτούς τους με τρόπο που δεν κάνουν οι γυναίκες. Ενώ, ο Pierre Bourdieu ισχυρίζεται ότι ανεξάρτητα από τόπο και χρόνο ανάμεσα σε όλες τις άλλες μορφές ουσιοκρατισμού, ο σεξισμός είναι το πιο δύσκολο να ξεριζωθεί, με τη σεξουαλική πράξη να αναπαριστάται συχνά ως μια πράξη συμβολικής κυριαρχίας.

Τα θέματα που απασχολούν είναι:

- ▶ Αλφα και μυθικά αρσενικά
- ▶ Εθνικισμός, Πόλεμος και Οικιακή Βία

[ενώ δεν υπάρχουν πολλές μελέτες για τη βία, τον βιασμό, τη κακοποίηση]

Γυναίκες και ανδρισμός

- ▶ Η ερώτηση που παραμένει είναι πώς να ενσωματωθούν οι γυναίκες στις μελέτες για την αρρενωπότητα. Ένας τρόπος θα ήταν ίσως να μελετήσει κανείς και τις αντιλήψεις των γυναικών ή την επίδραση των γυναικών στους άνδρες.
- ▶ Ωστόσο, το ζήτημα αφορά στο να κατανοήσει κανείς την αμφίσημη σχέση ανάμεσα στις πολλαπλές έμφυλες διαφορές και ομοιότητες, ισότητες και ανισότητες. Σε αντίθεση με την άποψη εκείνη σύμφωνα με την οποία οι άνδρες πρέπει να γίνουν, να κοινωνικοποιηθούν, να αποδείξουν τον ανδρισμό τους κ.λ.π. να κατανοήσει κανείς τις αντιφάσεις, ανισότητες και αμφισημίες των έμφυλων σχέσεων, των ιδεολογιών, και των πρακτικών.

Βιβλιογραφία

- Αστρινάκη, Ράνια. 2011. «Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις του φύλου. Μια επισκόπηση». Στο Μελέτες για το φύλο στην ανθρωπολογία και την ιστορία, επιμ. Βενετία Καντσά, Βασιλική Μουτάφη, Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, 17-226. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Brandes, Stanley H. 1981. «Like Wounded Stags: Male Sexual Ideology in an Andalusian Town». Στο Sexual Meanings. The Cultural Construction of Gender and Sexuality, Sherry Ortner, Harriett Whitehead (επιμ.). Καίμπριτζ: Cambridge University Press.
- Cornwall, Andrea, Nancy Lindisfarne. 1994. «Dislocating Masculinity. Gender, Power and Anthropology». Στο Dislocating Masculinity. Comparative Ethnographies, Andrea Cornwall και Nancy Lindisfarne (επιμ.), 11-47. Λονδίνο-Νέα Υόρκη: Routledge.
- Gilmore, David D. 1990. Manhood in the Making. Cultural Concepts of Masculinity. Νιού Χέιβεν-Λονδίνο: Yale University Press.
- Gutmann, Matthew C. 1997. «Trafficking in Men: The Anthropology of Masculinity». Annual Review of Anthropology 26: 385-409.
- Herdt, Gilbert. 1981. Guardians of the Flutes. Idioms of Masculinity. Νέα Υόρκη: McGraw Hill.
- Lancaster, Roger N. 1995 [μτφ. 2006] «Το στίγμα της ομοφυλοφιλίας στην κατασκευή του ανδρισμού και η συντριβή μιας επανάστασης στη Νικαράγουα». Στο Σεξουαλικότητα. Θεωρίες και Πολιτικές της Ανθρωπολογίας, Κώστας Γιαννακόπουλος (επιμ.), 527-570. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Nye, Robert A. 2005. «Locating Masculinity: Some Recent Work on Men». Signs: Journal of Women in Culture and Society 30(3), 1937-1961.
- Peletz, Michael G. 1994. «Neither Reasonable, Nor Responsible: Contrasting Representations of Masculinity in a Malay Society». Cultural Anthropology 9 (2): 135-178.

ΤΕΛΟΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Βενετία Καντσά
Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

